

**УКРАЇНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ  
ЗАЛІЗНИЧНОГО ТРАНСПОРТУ**

**НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ЦЕНТР ГУМАНІТАРНОЇ  
ОСВІТИ**

**Кафедра філософії та соціології**

**МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ**  
**та плани семінарських занять**  
**з дисципліни**  
***«ФІЛОСОФІЯ І СОЦІОЛОГІЯ»***

**Харків 2020**

Методичні вказівки та плани семінарських занять розглянуто та рекомендовано до друку на засіданні кафедри філософії та соціології 9 червня 2020 р., протокол № 8.

Методичні вказівки і плани семінарських занять підготовлено для доповнення і розширення методичного забезпечення дисципліни «Філософія і соціологія». Вони містять тематичний план курсу, методичні рекомендації з організації самостійної роботи студентів, плани семінарських занять, основні поняття і положення до кожної теми, перелік питань для обговорення, теми для написання рефератів та есе, список літератури.

Методичні вказівки та плани семінарських занять призначені для студентів факультету УПП денної форми навчання.

Укладачі:

проф. І. Д. Загрійчук,  
доц. І. В. Толстов

Рецензент

проф. В. М. Петрушов

## ЗМІСТ

Вступ	4
Методичні рекомендації з організації виконання студентами самостійної роботи	5
Теми семінарських занять	10
Модуль «Філософія»	10
Тема 1. Філософія, її предмет. Антична філософія досократиків	10
Тема 2. Софісти і Сократ. Філософія Платона	11
Тема 3. Філософія Арістотеля. Його логіка, етика та естетика	13
Тема 4. Середньовічна філософія	15
Тема 5. Німецька класична філософія. Філософія І. Канта	16
Тема 6. Діалектична логіка Г. Гегеля і філософське вчення К. Маркса	18
Тема 7. «Філософія життя» та екзистенціалізм	20
Тема 8. Українська філософія	22
Модуль «Соціологія»	24
Тема 9. Соціологія як наука	24
Тема 10. Історія виникнення та розвитку соціології як самостійної науки	25
Тема 11. Суспільство як складна соціокультурна система	27
Тема 12. Соціальна стратифікація та соціальна мобільність	28
Тема 13. Соціологія глобальних проблем сучасності	30
Тема 14. Соціологія молоді	31
Тема 15. Соціологія сім'ї	33
Список літератури	35

## ВСТУП

В умовах четвертої промислової революції, яка відбувається у сучасному світі, основним ресурсом стає мобільний та висококваліфікований людський капітал. Людина стає головним креативним промотором побудови ефективного суспільства знань та стабільного природного середовища, тобто на перший план виходять сталий розвиток, взаємодія культурного й технологічного прогресу та інтелектуально-інноваційні фактори. А тому на міжнародному ринку праці помітним є дедалі більше посилення уваги до універсальних, ціннісно-смислових, загальнокультурних, соціальних компетенцій фахівців не залежно від їхньої спеціалізації. Саме тому насамперед необхідно зробити так, щоб сучасна вища освіта розвивала гармонійне мислення, основане на поєднанні внутрішньої свободи та соціальної відповідальності особистості, а також терпимості до інакомислення. Тобто основною метою вищої освіти повинно бути формування фахівця – професіонала, творчої особистості, громадянина, який уміє глобально гуманістично мислити та локально творчо діяти. А це можливо лише через залучення студентів до вивчення філософії та соціології.

Навчальний курс «Філософія і соціологія» допоможе майбутньому фахівцю сформувати та підвищити рівень освіченості, загальний розумовий рівень, розширити світогляд, розвинути вміння мислити та спілкуватися, даючи можливість стати неординарною креативною особистістю.

Метою викладання навчальної дисципліни «Філософія і соціологія» є: залучення студентів до кращих досягнень світової та української філософської культури і формування на цій основі творчого самостійного мислення, професійної та громадської позиції. Розкриття системного погляду на суспільство, аналіз соціальних механізмів як складної взаємодії соціально цілого, окремого й одиничного.

Отже, у результаті опанування цієї дисципліни ви станете активним громадянином, який уміє виробляти і відстоювати власну теоретичну позицію, глобально гуманістично мислити та локально творчо діяти, толерантно ставлячись до інакомислення. У вас підвищиться рівень освіченості, розшириться світогляд,

розвинуться навички спілкування, що дасть можливість стати неординарною креативною та соціально-відповідальною особистістю, яка вміє визначати особисті ролі в суспільстві та здійснювати соціальну мобільність. Тож успіхів вам на цій дорозі!

### **Методичні рекомендації з організації виконання студентами самостійної роботи**

**Опис дисципліни.** Загальна кількість годин, яка відведена на вивчення дисципліни «Філософія і соціологія», становить 90 год. Дисципліна викладається для студентів першого рівня вищої освіти (бакалаврів).

Для студентів денної форми навчання дисципліна викладається у першому або другому семестрах, протягом одного семестру і передбачає проведення однієї лекції на тиждень (усього 14 або 15 лекцій залежно від розкладу) і одного практичного (семінарського) заняття раз на два тижні (усього 8 або 7 занять).

**Умови ефективного засвоєння змісту дисципліни.** Під час лекцій ефективності засвоєння матеріалу, що надається, сприяє не лише уважне слухання і кропітке ведення конспекту, але й також формулювання уточнювальних запитань, можливих критичних зауважень, спроби навести приклади, які б ілюстрували або, навпаки, ставили під сумнів положення, що наводяться. Активна участь у коротких обговореннях, які зазвичай є природнім елементом лекцій з курсу, також є активністю, що очікується від студентів під час вивчення ними дисципліни.

Робота на семінарських заняттях передбачає таку активність студентів:

- підготовку доповідей і виступів на теми, означені програмою курсу;
- участь в обговоренні нагальних питань з тематики дисципліни;
- виконання індивідуальних завдань (написання есе, надання результатів реферативних робіт тощо);

- підготовку студентів до участі у конференціях різного рівня;
- залучення студентів до активної роботи у соціологічно-філософському гуртку кафедри та дискусійному клубі.

**Семінар.** Метою семінарського заняття є можливість повнішого та глибшого засвоєння теоретично важливих та значущих положень дисципліни, сприяння кращому осмисленню проблем повсякденності, уміння доводити останні до їх теоретичного рівня. Належному засвоєнню матеріалу курсу буде сприяти ретельна підготовка до занять, у процесі якої студенти повинні звертатися не тільки до конспекту лекцій та підручника, а й до рекомендованої викладачем літератури та інтернет-сайтів. Підготовка реферативних повідомлень та виступів допоможе розширити знання студентів, забезпечить дискусійність та змістове навантаження занять.

При підготовці до виконання самостійної роботи студентам варто звернути увагу на деякі рекомендації щодо написання есе та підготовки рефератів. Есе і реферат є самостійною письмовою роботою студентів, у якій розкривається основний зміст певної теми. Вони можуть стосуватися або не стосуватися матеріалу, який розглядався на аудиторних заняттях.

Мета написання есе та рефератів полягає, з одного боку, у прищепленні студентам навичок самостійної роботи з навчальною і спеціальною літературою та розвитку логічного мислення, з другого – у поглибленні і розширенні їхніх теоретичних та фактичних знань з основних тем курсу.

**Есе.** У першому модулі есе необхідно написати за темою «Особливості екзистенціалізму Ж. П. Сартра», а для цього необхідно прочитати роботу Ж. П. Сартра «Екзистенціалізм – це гуманізм» (посилання на роботу: <http://darkelly.info/work/PD/sarttr.ukr.pdf>). У другому модулі есе необхідно написати за темою «Роль соціології в житті професора Фреді Драмонда», попередньо прочитавши оповідання Джека Лондона «По той бік прірви» (посилання на роботу: [http://liv.piramidin.com/belas/London/po\\_tu\\_storonu.htm](http://liv.piramidin.com/belas/London/po_tu_storonu.htm)). Есе необхідно писати самостійно від руки, обсяг не повинен перевищувати чотири сторінки формату А4. Мова есе – українська.

**Реферат.** Темі для рефератів викладач визначає відповідно до програми курсу. Реферати виконують на аркушах паперу формату А4. Тексти рефератів набирають на комп'ютері або пишуть від руки. Обсяг реферату має становити не більше 10 аркушів формату А4 (шрифт Times New Roman – 14, інтервал – 1,5; усі відступи: 20 мм). Мова реферату – українська. Усі сторінки реферату мають бути пронумеровані. Титульний аркуш та аркуш зі змістом роботи не нумерують, тому сторінки основного тексту нумерують починаючи з третьої.

За структурою реферат складається з титульного аркуша, змісту, основного тексту, списку використаної літератури.

Титульний аркуш містить відомості про предмет, з якого виконується робота, прізвище, ім'я та по батькові студента, який виконав реферат, а також прізвище, ім'я та по батькові, науковий ступінь, наукове звання, посаду викладача.

Зміст, який має у своєму складі розгорнутий план, містить назву основних питань, які розглядаються в рефераті, а також основних моментів, які висвітлюються в кожному окремому питанні.

Основний текст реферату обов'язково пишеться за чітко визначеною логічною схемою: вступ, виклад основного матеріалу, висновки. Кожна з перелічених логічних частин основного тексту може мати власну назву, яка має вказувати на найактуальніші проблеми, що порушуються в ній.

У висновках підсумовуються найпринциповіші моменти використаного матеріалу, визначаються особливості та характерні риси досліджуваного феномена. Більш глибоко, ніж це було зроблено у вступі, обґрунтовуються основні ідеї, робляться висновки стосовно подальшої можливості розвитку теми дослідження та використання отриманих результатів у тій чи іншій сфері людської життєдіяльності. Бажано висловлювати при цьому власні думки.

Список використаної літератури оформлюється відповідно до правил бібліографічного опису (автор, назва, місце видання, рік).

Наприклад:

Історія філософії: Підручник / Ярошевець В. І., Бичко І. В., Бугров В. А. та ін.; за ред. В. І. Ярошовця. Київ: ПАРАПАН, 2002.

Горський В. С. Історія української філософії: Курс лекцій. Київ: Наук. думка, 1996.

Список використаної літератури розміщується на окремому (останньому) аркуші реферату.

Для написання реферату слід використовувати не менше трьох літературних джерел, лише одне з яких може належати до категорії навчальної літератури.

Рекомендується нижченаведена послідовність роботи над рефератом.

1 Обрати тему реферату.

2 Підібрати літературу до обраної теми й оглядово ознайомитися з її змістом.

3 Скласти розгорнутий план, який би охоплював основний зміст реферату.

4 Продумати зміст роботи, уважно перечитати літературні джерела та зробити за необхідності окремі нотатки чи конспекти, особливу увагу звертаючи на вступ та висновки.

5 Написати реферат, перечитати його, внести зміни й доповнення у зміст написаного.

6 виправити граматичні, орфографічні, стилістичні помилки.

7 Оформити реферат згідно із уже зазначеними вимогами.

Реферат також передбачає публічний захист – виступ студента на семінарському занятті впродовж 5-7 хв та відповіді на питання за основними положеннями реферату.

## **Принципи формування оцінки**

### **Модульне тестування**

Оцінка формується відповідно до кількості правильних відповідей на тестові модульні питання (24 питання в тесті). Максимальна кількість становить 40 балів за виконання тесту.

### **Поточний контроль**

Максимальна кількість становить 60 балів.

Оцінка формується шляхом накопичення студентами балів за такі види роботи й активності:

- відвідування лекцій (бали нараховуються залежно від кількості відвіданих лекцій, максимальна сума становить 15 балів; у разі пропуску більше ніж 50 % лекцій, бали не нараховуються);



- наявність і повнота конспекту лекцій і тем, що виносяться на самостійний розгляд (максимальна сума балів – 15);

- доповіді на семінарських заняттях – передбачає розгорнуте усне викладення теоретичного матеріалу з конкретного питання, самостійні висновки і рекомендації; відповіді на питання викладача й інших студентів- учасників семінару (максимальна кількість балів – 15 (дві доповіді впродовж модуля);

- індивідуальне завдання: написання творчого есе по одному у кожному модулі (максимальна кількість балів – 15 (залежно від якості написання);

- додаткові 15 балів студент може отримати завдяки написанню реферату або участі у роботі соціологічно-філософського гуртка кафедри та дискусійному клубі.

**Екзамен.** Студент отримує екзамен за результатами модульного 1-го та 2-го контролю шляхом накопичення балів. Максимальна кількість балів, яку може отримати студент, становить 100 (до 60 балів поточного контролю та до 40 балів за модульне тестування). Середнє арифметичне суми модульних оцінок становить заліковий бал. Якщо студент не погоджується із запропонованими балами (у разі отримання оцінки на рівні В або D за шкалою ECTS), він може підвищити їх на екзамені (список екзаменаційних питань надається наприкінці методичних вказівок).

## Теми семінарських занять

### Модуль «ФІЛОСОФІЯ»

#### Тема 1. Філософія, її предмет. Антична філософія досократиків

Слово «філософія» грецького походження (phileo – любов і sophia – мудрість) і в перекладі означає «любов до мудрості». Будь-яка філософія є світоглядом. Іншими словами, філософія – це світогляд на його теоретичному рівні. Узагалі ж філософія може бути представлена як рефлексуючий, мислячий світогляд. Світогляд – це система найзагальніших знань, цінностей, переконань, практичних настанов, які регулюють ставлення людини до світу. Виділяють такі функції світогляду: функцію тлумачення, розуміння світу, оцінювальну (аксіологічну) та праксеологічну функції. Залежно від специфіки формування та функціонування розрізняють буденний, міфологічний, релігійний та філософський світогляди [1, с. 8].

До структури філософії входять такі філософські дисципліни: онтологія, гносеологія, антропологія, аксіологія, соціальна філософія, етика, естетика, логіка, герменевтика, історія філософії, філософія права та ін.

Серед головних функцій філософії виділяють: світоглядну, загальнометодологічну, пізнавальну (гносеологічну), прогностичну, критичну, аксіологічну, соціальну, гуманістичну, освітню та ін.

Антична філософія є початком європейської філософії. Вона поділяється на два періоди: досократичний та класичний. До Сократа філософська думка була спрямована виключно на космологію або світопояснення: прагнення пізнати зовнішній світ, його структуру та походження, перші причини всіх речей або початок усього існуючого. До перших філософських шкіл належать мілетська, елейська та піфагорійська. Окремо слід згадати такого мислителя, як Геракліт, який вважається першим стихійним діалектиком. Усі вони додержувалися принципу монізму у питанні про початок усього існуючого. На відміну від них, Демокріт, Анаксагор та Емпедокл були плюралістами.

## **План семінарського заняття**

- 1 Філософія як світоглядне знання: предмет філософії.
- 2 Структура філософії як науки.
- 3 Суспільне призначення філософії (функції філософії).
- 4 Космологізм ранньої грецької філософії. Проблема першопочатку (мілетська школа, піфагорійці).
- 5 Стихійна діалектика Геракліта та «заперечення» руху олеатами.
- 6 Античний плюралізм (Демокріт, Анаксагор, Емпедокл).

## **Теми рефератів**

- 1 Філософія в системі культури.
  - 2 Апорії Зенона і сучасна наука.
  - 3 Вчення піфагорійців про число.
  - 4 «Все у всьому» як основний принцип вчення Анаксагора.
  - 5 Вчення Демокріта про причинність.
  - 6 Соціально-етичні погляди Демокріта.
- Література [1, 6, 10].

## **Тема 2. Софісти і Сократ. Філософія Платона**

Класична доба в розвитку античної філософії починається з діяльності софістів десь із другої половини V ст. до н. е. і триває практично все IV ст. до н. е. У цей час увага філософів переключається із природи на суспільство. Мислителі цієї пори помітили, що, окрім природи, є ще й інший, не менш цікавий світ – світ людини, її культури, і що він відрізняється від світу природи. Саме в цей час устами софіста Протагора висловлюється думка про те, що «людина є мірою всіх речей». Істину софісти вважали відносною, релятивною, тобто залежною від людини. А якщо так, то істина у кожної людини своя. Але таке її розуміння руйнувало можливість узгодження дій між людьми, створювало проблеми в єдиному просторі людського існування. Саме це стало причиною негативного ставлення до софістів.

На відміну від софістів, Сократ не заперечував існування істини, вічно до неї прагнув і спонукав до цього інших. Тому він не був «учителем» у звичному розумінні цього слова, а був живим утіленням прагнення до істини, навчав шукати її, а не давав її готовою. Він був шукачем істини. Пошук істини, філософування є шляхом самовдосконалення, способом досягнення блага та щастя, дорогою до внутрішньої свободи. Усі моральні якості Сократ зводить до знання. Він вважає, що знати добро і чинити безглуздо, робити зло людина не може. Не може людина також, згідно із Сократом, знати, що таке добро, і не робити його. Знати добро і добре діяти, бути добродієм – це для Сократа одне і те саме. У цьому полягає етичний раціоналізм Сократа [1, с. 44-48].

Пошуки істини були продовжені учнем Сократа Платоном. Згідно з Платоном, існують два світи: світ матеріальних речей і світ ідей. Ідеї – первинні, вони виступають зразком для матеріальних речей. На ідеї матеріальні речі орієнтуються у своєму розвитку, який полягає в уподібненні до них. Кожна річ цього світу має свою ідею. Ідеї існують не лише для речей, але і для відносин, станів, властивостей тощо. Душа у Платона є інструментом пізнання. Вселяючись у тіло, душа забуває все те, що знала раніше. Відповідно, якщо душа знала, але забула, то пізнання в такому випадку є нічим іншим, як пригадуванням.

У філософії Платона важливими є його етико-політичні погляди. Філософ був прихильником аристократичної форми правління, яка повинна складатись із трьох станів: правителів, воїнів та землеробів і ремісників. Він дбав про добробут держави в цілому, наставляючи учнів, що людина не може бути морально досконалою в неправильно організованій державі. При цьому пріоритет він надавав цілому, державі, а не індивіду [1, с. 52].

### **План семінарського заняття**

- 1 Релятивізм софістів та їхня роль в античній культурі.
- 2 Етичний раціоналізм Сократа. Зворот до людини.
- 3 Вчення Платона про ідеї як істинне буття.
- 4 Теорія пізнання Платона.
- 5 Платонова теорія держави.

## Теми рефератів

- 1 Діалектика і софістика.
  - 2 Релятивізм софістів.
  - 3 Особистість Сократа: життя, смерть і безсмертя.
  - 4 Розвиток Платоном ідей Сократа.
  - 5 Філософський сенс платонового окремого царства ідей.
  - 6 Історичний зміст платонової теорії держави.
  - 7 Платон про демократію і тиранію.
- Література [1, 6, 10].

### Тема 3. Філософія Арістотеля. Його логіка, етика та естетика

Арістотель – видатний давньогрецький філософ, учень та одночасно найбільший опонент Платона. Основне заперечення філософського вчення Платона стосується самостійного існування світу ідей, відірваного від світу матеріальних речей. У змісті «ідей» немає нічого, чим би вони відрізнялись від відповідних їм чуттєвих речей. Існують лише окремі матеріальні речі – індивідууми. Арістотель виявив чотири причини, які роблять можливим існування матеріальних речей: матеріальну, формальну, діючу та цільову [1, с. 53].

Оскільки сутністю речі є форма, то вона є її реальністю, тоді як матерія є лише можливістю речі. Але можливість – це по суті категорія, у якій стверджується існування того, чого немає і що не існує. Звідси матерія – це ніщо, але воно є таким ніщо, яке все ж таки є чимось. Але річ є дійсною тоді, коли форма проявлена в матерії, тобто, коли вона наявна. Категорії «можливість» і «реальність» дають змогу зрозуміти відношення матерії і форми в русі. Звідки виникає рух? Яка сила примушує форму рухатися? Так виникли поняття «форма форм», «першодвигун», «бог», «благо», «ентелехія».

Душа для Арістотеля є сполучною ланкою між матерією та формою. Вона складається з трьох частин: рослинної, тваринної та розумної. Людина є носієм усіх трьох частин душ, а тому вона може здійснювати пізнання.

Логіка Арістотеля – це вчення про форми мислення, до яких належать категорії, судження та силогізми. Також Арістотель відкрив закони мислення: закон тотожності, закон (заборони) суперечності та закон виключеного третього.

Етика Арістотеля належить до практичних наук, оскільки вона є наукою про діяльність, яка пов'язана з вільним вибором між практичними чеснотами та діаноетичними. У цілому етичні чесноти Арістотель визначає як «середину двох пороків».

Арістотель розрізняє форми державного устрою: три правильних – монархія, аристократія і політія – і три неправильних – тиранія, олігархія і демократія. Держава ґрунтується на приватній власності її громадян. Власність має бути поміркованою, нею мають володіти більшість громадян, тобто мова йде про «середній клас», який повинен бути основою правильної форми державного устрою.

### **План семінарського заняття**

- 1 Критика Арістотелем платонівської теорії ідей. Вчення про першооснови.
- 2 Діалектика матерії і форми.
- 3 Вчення про душу та гносеологія.
- 4 Логіка Арістотеля.
- 5 Етика Арістотеля.
- 6 Соціально-політичні погляди Арістотеля.

### **Теми рефератів**

- 1 Вчення Арістотеля про чотири причини буття.
- 2 Бог у вченні Арістотеля.
- 3 Вчення про силогізм Арістотеля.
- 4 Соціальний ідеал Арістотеля.
- 5 Етика Арістотеля.
- 6 Метафізика Арістотеля.

Література [1, 6, 10].

## Тема 4. Середньовічна філософія

На середньовічну філософію вплинуло вчення неоплатонізму, засновником якого вважається Плотін. Згідно з його вченням світ строго ієрархізований. Початком і вищим принципом світу є Єдине, яке породжує все існуюче так само, як Сонце випромінює із себе світло і тепло, але при цьому нічого не втрачає. Цей процес породження отримав назву «еманація» (лат. – текти, литись, витікати). Це дуже збігалось з християнськими догматами, які лягли в основу середньовічної філософії.

Існують два періоди середньовічної філософії: патристика та схоластика. Патристика – християнське богослов'я II – VIII ст., апологетика «батьків церкви», які відстоювали догмати християнської релігії. Найвидатнішим філософом серед західних «батьків церкви» був Аврелій Августин, який заклав основи нової християнської філософії. Його творчість була середньою ланкою між філософією Платона та мислителями Середньовіччя [1, с. 84].

Другий період у розвитку середньовічної філософії називають схоластикою, тому що філософія викладалась у школах при монастирях, вона була шкільною мудрістю, звідси і назва – «схола» (з грецької – школа). Пізніше це слово набуло негативного значення. Під схоластикою почали розуміти мудрування, відірване від життя. У цілому ж схоластичне філософування було зосереджене на з'ясуванні реального існування універсалій і на доведенні буття Бога. Активна дискусія з цих питань відбувалася протягом усього періоду розвитку середньовічної філософії, а її учасники – номіналісти та реалісти – висловлювали стосовно них різні погляди.

Фома (Тома) Аквінський – середньовічний філософ і теолог, систематизатор ортодоксальної схоластики, засновник томізму (з лат. «Тома» – Фома). Питання про співвідношення розуму та віри він вирішував на користь віри. У Фоми Аквінського наука і філософія виводять свої істини, спираючись на досвід та розум, релігійне ж вчення спирається на одкровення, Священне Писання. Таким чином, проголосивши як основу свого вчення принцип гармонії віри і знання, Фома Аквінський фактично підпорядкував знання вірі, тобто філософію – теології.

## **План семінарського заняття**

- 1 Філософське вчення неоплатонізму.
- 2 Основна проблематика середньовічної філософії.
- 3 Августин Аврелій – головний представник патристики. Формування зразка середньовічного філософування.
- 4 Проблема універсалії в середньовічній філософії. Номіналізм і реалізм.
- 5 Фома Аквінський – систематизатор середньовічної схоластики. Вчення про гармонії віри та розуму.

## **Теми рефератів**

- 1 Життя і творчість Плотіна.
- 2 Синтез неоплатонізму та християнства у поглядах Августина.
- 3 Виправдання Бога у філософії Августина.
- 4 Теоцентризм середньовічної філософії.
- 5 Схоластика як філософське вчення західноєвропейського середньовіччя.
- 6 Синтез аристотелізму та схоластичного філософування у Фоми Аквінського.
- 7 Проблема людини у середньовічній філософії.
- 8 Етична система Фоми Аквінського.
- 9 Раціоналістичне обґрунтування буття Бога у філософії Фоми Аквінського.
- 10 Пантеїстичні та містичні тенденції пізньої схоластики. Література [1, 7, 10].

## **Тема 5. Німецька класична філософія. Філософія І. Канта**

Поняття «німецька класична філософія» означає етап у розвитку новоєвропейської філософської думки другої половини XVIII – першої половини XIX ст., представлений ученнями Канта, Фіхте, Шеллінга, Гегеля, Фейєрбаха, які вважали, що філософія покликана критично самопізнати людську



життєдіяльність, зробили предметом спеціального філософського дослідження людську історію і людську сутність [1, с. 117].

Класична німецька філософія бере свій початок від Іммануїла Канта, у розвитку філософських поглядів якого виділяються два періоди: ранній, або до критичний, та критичний. Важливими проблемами докритичного періоду були проблеми буття та природознавства. Основними проблемами критичного періоду були проблеми пізнання, моралі та естетики. Саме в цей період він створив свою філософську систему, що отримала назву «критична філософія», «критицизм», а також «трансцендентальний ідеалізм». Цю систему Кант розкрив насамперед у таких творах, як «Критика чистого розуму» (учення про пізнання), «Критика практичного розуму» (етика), «Критика здатності судження» (естетика і вчення про доцільність у природі).

В основі теорії пізнання Канта лежить ідея агностицизму – неможливості пізнання навколишнього світу. Перш ніж пізнавати світ, вважає Кант, потрібно пізнати своє пізнання, встановити його межі і можливості. Кант вважає, що людський розум пізнає не «речі в собі», а явища речей, результат їхньої дії на органи чуття людини. «Речі в собі» стають явищем завдяки апіорним формам споглядання (простір-час) та апіорним формам мислення (якість, кількість, причинність, реальність та ін., тобто таким формам, які мають позадосвідне походження). Наступна сходинка пізнання – це розум, який, за Кантом, завершує мислення і при цьому, не створюючи нічого нового, він заплутується у невирішених протиріччях – «антиноміях» чистого розуму. Кант вважає, що таких антиномій чотири, але вирішити їх неможливо, оскільки кожна з тез, що складають антиномії, можна однаково логічно довести або спростувати.

Відомий Кант і як творець вчення про надісторичну, незалежну від умов життя, загальну для всіх людей мораль. Він створив вчення про так званий категоричний імператив (закон, повеління), що існує у свідомості людей, як Вічний ідеал поведінки. Наявність такого імперативу надає людині свободу і, окрім того, у сукупності створює всезагальний моральний закон для суспільства. А у своїй естетичній теорії Кант розвиває ідею загальної доцільності.

## **План семінарського заняття**

- 1 Історичні умови виникнення німецької класичної філософії.
- 2 Докритичний період у творчості І. Канта.
- 3 Основні ідеї теорії пізнання І. Канта.
- 4 Етика І. Канта. Вчення про категоричний імператив.
- 5 Естетика І. Канта.

## **Теми рефератів**

- 1 Априоризм у філософії І. Канта.
  - 2 Природа віри у вченні І. Канта.
  - 3 Кантівський розум: сила і слабкість.
  - 4 Кантівська ідея «вічного миру» та соціально-політичні висновки з неї.
  - 5 Кант про природу держави.
- Література [1, 6, 7, 10].

## **Тема 6. Діалектична логіка Г. Гегеля і філософське вчення К. Маркса**

Г. Гегель – найбільш відомий філософ об'єктивного ідеалізму, який у рамках своєї об'єктивно-ідеалістичної системи глибоко і всебічно розробив теорію діалектики. Він зробив спробу побудувати теоретичну систему, яка повинна була остаточно вирішити проблему тотожності мислення і буття. Основні роботи: «Феноменологія духу», «Наука логіки», «Філософія природи», «Філософія духу», «Філософія права», «Філософія історії» та ін.

Заслуга Гегеля полягала також у тому, що він весь природний, історичний і духовний світ уперше подав у вигляді процесу, тобто у вигляді руху, змін, у перетвореннях, розвитку. Але цей універсальний процес він відобразив ідеалістично. Гегель вважав, що об'єктивно, незалежно від нас існує Абсолютний Дух як самостійна, універсальна, духовна субстанція світу. Цей Абсолютний Дух, абсолютна ідея чи розум,

постійно розвиваючись, на певному його етапі породжує, «відпускає з себе своє інше» – природу, яка у свою чергу, розвиваючись, породжує «суб'єктивний» Дух – людину, мистецтво, релігію і найвищий прояв цього Духу – філософію. Обґрунтовуючи ідею розвитку, Гегель сформулював основні закони діалектики, показав діалектику процесу пізнання, довів, що істина є процесом [1, с. 138].

Сутність основного протиріччя філософії Гегеля полягає в протиріччі між діалектичним методом та ідеалістичною і в той же час метафізичною системою. Система Гегеля була звернена в минуле і не поширювалась на пояснення сучасного та майбутнього. Філософ скрізь установив абсолютні межі розвитку: в логіці такою межею є абсолютна істина; у природі – людський дух; у філософії права – конституційна монархія; в історії філософії – філософська система самого Гегеля.

Безперечною заслугою К. Маркса можна вважати те, що він підняв на вищий щабель матеріалізм. Маркс зробив спробу матеріалістичного тлумачення людини не як природної, а як практичної а, отже, культурно-історичної істоти. Маркс матеріалістично переосмислив діалектику Гегеля. Він проголосив діалектику філософським методом, який всупереч метафізиці розглядає все суще в розвитку, визначає його через протилежні категорії.

Стрижнем матеріалістичного розуміння історії Маркса є концепція базису та надбудови. Базисом (основою, головним фактором) він проголошував економічні відносини; надбудовою – політичні, правові, релігійні структури, а також ідеологію – політичні, правові, естетичні, моральні, філософські ідеї. На основі матеріалістичної концепції історії Маркс створює теорію суспільно-економічної формації. Він виділяє такі основні суспільно-економічні формації, які утворюють ступені історичного прогресу: первіснообщинний лад, рабовласницький, феодальний, капіталістичний і комуністичний.

### **План семінарського заняття**

- 1 «Феноменологія духу» - квінтесенція філософії Г. Гегеля.
- 2 Діалектика як теорія розвитку у філософії Г. Гегеля.
- 3 Протиріччя між системою та методом філософії Г. Гегеля.

4 Марксова інтерпретація проблеми відчуження та соціально-політичні висновки з неї.

5 Матеріалістичне розуміння історії квінтесенція філософії К. Маркса.

### **Теми рефератів**

- 1 Г. Гегель про тотожність буття та мислення.
- 2 Вчення Г. Гегеля про категорії діалектики.
- 3 Г. Гегель про державу і нації.
- 4 Концепція особистості у філософії Г. Гегеля.
- 5 Свобода у вченні Г. Гегеля.
- 6 Суть діалектичного методу філософії К. Маркса.
- 7 Вплив філософії К. Маркса на сучасну філософську думку.

Література [1, 6, 7, 10].

### **Тема 7. «Філософія життя» та екзистенціалізм**

Філософія життя (А. Шопенгауер, Ф. Ніцше та ін.) – це філософський напрям, який розглядає все суще як форму прояву життя, як деяку реальність, що не є тотожною ні духу, ні матерії, яку можна досягнути тільки інтуїтивно.

Філософія А. Шопенгауера – суб'єктивно-ідеалістичний волюнтаризм. Борючись з раціоналізмом, філософ протиставляє йому волю. Головний філософський твір Шопенгауера – «Світ як воля й уявлення», де розвивається думка про те, що людина має тіло, а тіло дається суб'єкту пізнання не тільки як уявлення, а і як воля. Кожен акт її волі є одночасно рухом її тіла. Рухи тіла – це об'єктивовані акти волі, а саме тіло є об'єктивністю волі. Цю ситуацію Шопенгауер поширив на всю реальність поза людиною. Він перетворив волю на першооснову всього світу. Воля – це абсолютно вільне хотіння, яке не має ні причин, ні підстав; її неможливо контролювати [1, с. 179].

Якщо в А. Шопенгауера світ є уявленням і волею, то у Фрідріха Ніцше, який є основоположником «філософії життя» - становленням і волею до влади. Власну філософську концепцію

він виклав у працях «Так говорив Заратустра», «По той бік добра і зла», «Генеалогія моралі», «Антихрист», «Сутінки кумирів», «Воля до влади», де центральне місце посідають поняття «воля до влади», «надлюдина», «вічне повернення», «нігілізм».

Екзистенціалізм виник на початку ХХ ст. в Німеччині, Франції, набувши великого впливу в усьому світі, особливо серед інтелігенції. Виникнення екзистенціалізму засвідчила поява у 1927 р. книги М. Гайдеггера «Буття і час». Основною категорією екзистенціалізму є категорія існування, або екзистенція, що ототожнюється з суб'єктивними переживаннями людини, оголошується первинною щодо буття, а буття суспільства в цілому заперечується. Дійсність – це внутрішній світ. Екзистенція не може бути пізнана, зрозуміла, пояснена. Вона ірраціональна в людському Я, внаслідок чого людина є конкретною і неповторною особистістю. Екзистенціалізм протиставляє людині суспільство як щось чуже, вороже, абсурдне, що руйнує внутрішній світ індивіда, його свободу. Жити як усі – значить, втратити свою індивідуальність, свободу. Звідси пафос конформізму, заклик до бунту у А. Камю та Ж.-П. Сартра. Крайній індивідуалізм неминуче призводить до розчарування, до асоціальності. Екзистенціалісти не визначають ніяких загальних принципів моралі, вони вважають, що кожна людина сама вирішує, що слід вважати моральним чи аморальним [1, с. 210].

### **План семінарського заняття**

- 1 Натурфілософія А. Шопенгауера.
- 2 Етичне вчення А. Шопенгауера.
- 3 Характерні риси «філософії життя» Ф. Ніцше.
- 4 Етика Ф. Ніцше. Вчення про «надлюдину».
- 5 Проблема суцього і буття у філософії М. Гайдеггера.
- 6 Теорія емоцій Ж.-П. Сартра.
- 7 Вчення А. Камю про абсурд.

### **Теми рефератів**

- 1 Концепція людини у філософії А. Шопенгауера.
- 2 Етичні погляди А. Шопенгауера.
- 3 Особа і доля: тенденції до нівелювання особистості у філософії.

- 4 Критика Ф. Ніцше християнства.
  - 5 Вчення М. Гайдеггера про дійсне та недійсне буття.
  - 6 Сутність «осьового часу» К. Ясперса.
  - 7 Ж.-П. Сартр про свідомість та буття.
  - 8 Проблема людини в екзистенціалізмі Ж.-П. Сартра.
  - 9 «Міф про Сізіфа» в інтерпретації А. Камю.
- Література [1, 6, 7, 10].

## **Тема 8. Українська філософія**

Філософія в Україні розвивалася як невід'ємна частина історичної свідомості нашого народу, відображувала процеси, що відбувалися в суспільному житті нації. Як особлива форма самоусвідомлення національної культури, філософія в Україні існувала в тісному взаємозв'язку з суспільно-громадською, політичною, науковою, художньою та релігійною думкою.

Бурхливий розквіт філософії в Україні пов'язаний із заснуванням Києво-Могилянської академії, де філософія виокремлюється в самостійну дисципліну. Серед діячів академії ХУІ-ХУІІ ст. провідне місце в розвитку філософської думки посідали Й. Кононович-Горбацький, І. Гізель, І. Галятовський, С. Яворський, Г. Бужинський, Ф. Прокопович, Л. Барановський та ін.

Із творчості Г. Сковороди розпочинається етап формування самобутньої національної філософії, який характеризується вирішальною роллю та впливом романтизму, формуванням філософії серця, спорідненої праці, рівної нерівності, філософії національної ідеї, розвитком професійного філософського знання, тісним зв'язком філософії не лише з релігією, але й із соціально-політичною думкою і наукою [1, с. 214-217].

Естафету розбудови української національної ідеї перехватили М. Драгоманов, в основі філософії якого лежить ідея поступу, передусім громадського, у ході якого людство переходить від свободи й автономії особистості до автономії та свободи нації; І. Франко, для якого головною виступає ідея героя, особистості, яка, будучи вільною у громаді, не є вільною від громади. Адже тільки в єдності ідеалів економічної, соціально-політичної та духовної сфер бачить мислитель розквіт нації та її

прогрес; Д. Донцов, який до основ національної ідеї відносив «стремління до боротьби та свідомість її конечності», нетерпимість і фанатизм; Д. Чижевський, головним об'єктом зацікавленості якого була духовна історія України й слов'янської думки та ін.

У ХХ ст. В. Вернадський став одним із перших учених, хто обґрунтував новий погляд на масштаби людської діяльності. Вернадський є творцем цілісної філософії світобудови, філософії суспільного життя, він – один із засновників антропокосмізму як світоглядної системи, що з'єднує в гармонійне ціле природничо-історичну та соціально-гуманітарну тенденції розвитку науки.

### **План семінарського заняття**

- 1 Професійна філософія Києво-Могилянської академії. Філософія Г. С. Сковороди.
- 2 Філософія українського романтизму ХІХ–ХХ ст.
- 3 Філософія української національної ідеї.
- 4 Філософія України у ХХ ст.

### **Теми рефератів**

- 1 Професійна філософія Києво-Могилянської академії.
- 2 Концепція «спорідненої праці» у філософії Г. С. Сковороди.
- 3 Г. Сковорода про «нерівну рівність» та людське «щастя».
- 4 Українська філософія ХІХ ст.: філософські ідеї діячів Кирило-Мефодіївського братства.
- 5 Співвідношення серця та розуму у філософії П. Юркевича.
- 6 Соціально-філософські ідеї у творчості І. Франка.
- 7 Філософія української національної ідеї: соціалізм М. Драгоманова та радикалізм Д. Донцова.
- 8 Актуальність концепції ноосфери В. Вернадського в контексті вирішення глобальних проблем ХХІ ст.

Література [1, 5, 6, 10].

## Модуль «СОЦІОЛОГІЯ»

### Тема 9. Соціологія як наука

Соціологія (від латинського слова *societas* – суспільство і грецького – *logos* – наука) – буквально «наука про суспільство». Цей термін запровадив у середині ХІХ ст. французький філософ Огюст Конт. Соціологія – це універсальна, всезагальна наука про суспільство, яка вивчає суспільство як цілісний організм в усіх взаємопов'язаних структурах і сферах. Об'єктом соціології є суспільство (і глобальне світове співтовариство, і національне співтовариство), соціальні спільноти (класи, конфесії, професійні, вікові групи тощо), людина, як творець соціальних спільнот і суб'єкт соціальних процесів; соціальні інститути та ін. Виділяють дві предметних зони соціології: мікросоціологію та мікросоціологію [2, с. 8].

У рамках теоретичної соціології вирізняють загальну соціологічну теорію, спеціальні соціологічні теорії та галузеві соціологічні теорії.

У соціологічних дослідженнях розрізняють методи теоретичні й емпіричні (практичні). До теоретичних методів, наприклад, можна віднести, серед інших, такі: абстрагування, системно-структурний, порівняльний (компаративний), типологічний. До емпіричних – опитування (анкетування, інтерв'ю), спостереження (включне та невключне), аналіз документів (кількісний, якісний), експеримент та ін.

До функцій соціології належать такі: теоретико-пізнавальна функція, описово-інформаційна функція, прогностична, функція соціального планування.

Соціологія не є єдиною наукою про суспільство і людину в ньому. Крім соціології, суспільство є об'єктом вивчення економіки, політології, історії, філософії, правознавства, етики, етнографії, демографії тощо. На відміну від більшості наук, що вивчають окремі підструктури суспільства, окремі види відносин, соціологія вивчає суспільство як цілісність, як цілісний функціонуючий соціальний організм.



## **План семінарського заняття**

- 1 Об'єкт і предмет соціології.
- 2 Структура соціологічної системи знання.
- 3 Методи соціології для дослідження суспільства.
- 4 Функції соціології.
- 5 Місце соціології серед інших наук про суспільство.

## **Теми рефератів**

- 1 Вплив соціології на майбутнього інженера.
  - 2 Людина і суспільство.
  - 3 Роль соціології в реформуванні суспільства.
  - 4 Е. Гіденс про майбутнє соціології.
  - 5 Макро- і мікросоціологічні теорії: спільне та відмінне.
  - 6 Соціологія як поліпарадигмальна наука.
- Література [2, 3, 4].

## **Тема 10. Історія виникнення та розвитку соціології як самостійної науки**

Поява соціології як науки – це наслідок не лише поступу самої науки, логіки її внутрішнього розвитку, але й кардинальних зрушень у європейському суспільному житті першої третини ХІХ ст. Як вважає Е. Гіденс, це був час трьох великих революцій – світської політичної, промислової та міської, які спричинили бурхливий розвиток таких процесів, як індустріалізація, секуляризація та урбанізація. Таким чином, поява соціології була відповіддю на «виклики» часу, на «соціальний запит», це своєрідна саморефлексія суспільства, яке намагається пізнати себе.

Щоб розглянути основні етапи розвитку соціологічної науки, звернемося до періодизації соціології, яку запропонував відомий британський соціолог Мартін Елброу, який виокремлює п'ять етапів розвитку та функціонування соціології як самостійної галузі наукового знання. Перший етап дістав назву «універсалізм» (О. Конт, Г. Спенсер та К. Маркс); другий – становлення «національних шкіл» (Е. Дюркгейм, М. Вебер, А. Тойнбі, В. Парето, М. Ковалевський, П. Сорокін); третій етап –

це період протистояння соціологів двох протилежних напрямків: марксистської соціології та соціології структурно-функціонального аналізу (Т. Парсонс, Р. Мертон, Л. Альтюссер, Ю. Габермас); четвертий – це період «індигенізації» чи «отуземлення» соціології, тобто розвитку особливих напрямків соціологічної думки, які враховують культурну специфіку й традиції населення країн, що розвиваються (Р. Пребіш, Р. Маріні, П. Касанова та ін.); п'ятий – це період «глобалізації» (І. Валлерстайн, Е. Гіденс, Н. Луман) [2, с. 20].

Соціологічна думка в Україні розвивається як частина світової соціологічної думки. У розвитку соціологічної науки в Україні можна виділити три основні етапи: перший – з кінця 70-х рр. XIX ст. до 1918 р.; другий – від 1918 р. до кінця 80-х рр. XX ст. і третій – з кінця 80-х рр. XX ст. до наших днів. Розвиток української соціології пов'язаний з діяльністю «Женевського гуртка» (М. Драгоманов та ін.), а також таких видатних учених, як М. Грушевський, М. Шаповал, Б. Кістяківський.

### **План семінарського заняття**

- 1 Етап універсалізму.
- 2 Етап становлення «національних шкіл».
- 3 Період інтернаціоналізації соціології.
- 4 Період «ідигенізації» соціології.
- 5 Період «глобалізації» соціології.
- 6 Розвиток української соціології.

### **Теми рефератів**

- 1 Позитивістська соціологія О. Конта та Г. Спенсера.
- 2 Сутність соціологічної концепції Е. Дюркгейма.
- 3 К. Маркс як засновник соціології конфлікту.
- 4 Розуміюча соціологія М. Вебера.
- 5 Соціологія еліти В. Парето.
- 6 Роль сучасних українських висококваліфікованих центрів соціологічних досліджень у поширенні соціології.
- 7 М. Буравой про публічну соціологію.

Література [2-4].

## Тема 11. Суспільство як складна соціокультурна система

У широкому соціологічному розумінні суспільство – це світове співтовариство або світова система, яка вміщує в себе всі форми взаємодій людей на планеті (глобальне суспільство). У вузькому – це певна спільнота людей, яка протягом тривалого історичного періоду мешкає на одній і тій самій території, яка створила власну культуру та політичну систему управління. У такому розумінні поняття «суспільство» може збігатись із такими поняттями, як «країна», «культура» та «національна держава» [2, с. 51].

Як соціокультурна система суспільство характеризується структурно-функціональною цілісністю, тривалістю, рівновагою, відкритістю, динамізмом, самоорганізацією, самовідтворенням, еволюцією. Воно складається з взаємозалежних підсистем: 1) економічна сфера (фірми, банки, ринки, товари, гроші, фабрики); 2) політична сфера (забезпечення соціального ладу в суспільстві); 3) духовна сфера (культура, наука, релігія, філософія, освіта); 4) соціальна сфера – сукупність організацій та установ, які відповідають за добробут населення (магазини, транспорт, лікарні, жеки, пошта, стадіони, клуби).

Соціальна структура є тривалим укладом соціальних взаємодій між елементами суспільства: статусами, ролями, групами, організаціями, соціальними інститутами.

Існуючі типології соціальних груп можна розділити на два класи: 1) групи, що враховують співвідношення груп між собою; 2) групи, що враховують співвідношення групи та її членів. До першого класу відносять поділ груп на великі – малі – середні, формальні – неформальні. До другого класу – виділення первинних і вторинних, а також референтних груп.

Соціальні інститути – це стійкі види соціальних взаємодій, які склалися історично, самовідтворюються та задовольняють певні життєво важливі потреби людей. Основоположними і найбільш значущими функціями соціальних інститутів є інтегративна; комунікативна; регулятивна; закріплення і відтворення безперервності суспільних відносин.

Окрім функцій, соціальні інститути можуть виконувати так звані дисфункції, тобто заподіювати шкоди суспільству через те,

що діяльність інституту перестає у певних напрямках або навіть загалом відповідати потребам соціального розвитку.

### **Плансемінарського заняття**

- 1 Соціологічні підходи до визначення суспільства.
- 2 Основні ознаки суспільства як системи.
- 3 Соціальна структура суспільства та її елементи.
- 4 Соціальні групи в структурі суспільства.
- 5 Основні ознаки, функції та дисфункції соціальних інститутів.

### **Теми рефератів**

- 1 Системний аналіз суспільства в історії соціології.
  - 2 Теорія соціальної системи Т. Парсонса.
  - 3 Структурний функціоналізм Р. Мертона.
  - 4 Специфіка процесу інституалізації в сучасних суспільствах.
  - 5 Теорія бюрократії М. Вебера.
  - 6 Спільне та відмінне між соціальною групою та соціальною організацією.
  - 7 Типологія суспільств.
- Література [2-4].

## **Тема 12. Соціальна стратифікація та соціальна мобільність**

Соціальна нерівність не зумовлена якимось одним фактором, а є багатовимірною і виявляється у найрізноманітніших ланках суспільства та сферах суспільного життя: нерівність батьків і дітей, керівників і підлеглих, лідерів і послідовників – все це є способи організації суспільства, моделі впорядкування суспільних стосунків.

Відомі чотири головні історичні типи організації соціальної нерівності – рабство, касты, стани і класи.

Щоб описати соціальну нерівність, соціологи застосовують термін соціальна стратифікація. Соціальна стратифікація – це

сукупність розміщених у вертикальному порядку соціальних прошарків (з лат. stratum – прошарок і fatio – роблю). Автором терміна є американський учений російського походження Пітірім Сорокін. Поняття «стратифікація» він запозичив з геології. У цій науці стратифікацією називають горизонтальне залягання різних шарів геологічних порід. Якщо соціальна структура виникає з приводу суспільного розподілу праці, то соціальна стратифікація, тобто ієрархія соціальних груп, – з приводу суспільного розподілу результатів праці (соціальних благ). Сорокін виділяє чотири базових критерії соціальної нерівності: дохід; влада; освіта; престиж [2, с. 75].

У рамках соціальної структури відбувається постійне переміщення як індивідів, так і груп як з однієї страти в іншу, так і в рамках тієї самої страти. Таке переміщення називається соціальною мобільністю. У соціології розрізняють вертикальну соціальну мобільність – переміщення з однієї страти в іншу; висхідну соціальну мобільність (наприклад, доцент став професором чи завідувачем кафедри) і нисхідну (доцент став таксистом чи сміттярем); горизонтальну соціальну мобільність – перехід із однієї соціальної групи в іншу в рамках однієї страти. Також розрізняють індивідуальну соціальну мобільність і групову.

До каналів соціальної мобільності належать армія, освіта, церква, шлюб, власність.

### **План семінарського заняття**

- 1 Соціальна нерівність та соціальна стратифікація.
- 2 Марксистська теорія стратифікації.
- 3 Принципи визначення соціальної нерівності за М. Вебером.
- 4 П. Сорокін - засновник теорії соціальної стратифікації.
- 5 Історичні типи соціальної стратифікації.
- 6 Соціальна мобільність.

### **Теми рефератів**

- 1 Класова теорія Л. Уорнера.
- 2 Прекаріат – новий небезпечний клас.
- 3 Індія – приклад закритого суспільства.

4 Рабство у сучасному суспільстві.

5 Маргінальні верстви та стратифікація українського суспільства.

6 Роль середнього класу в становленні сучасного суспільства.

7 Міграція: позитивні та негативні наслідки.

Література [2-4].

### **Тема 13. Соціологія глобальних проблем сучасності**

Наприкінці ХХ ст. в соціологічному лексиконі з'явився термін «глобалізація», який нині використовується для позначення процесів і явищ планетарного масштабу. Глобалізація – це гомогенізація світу, життя за єдиними принципами, відданість єдиним цінностям, дотримання єдиних звичаїв та норм поведінки, прагнення зробити все універсальним. Метою глобалізації є створення єдиного взаємозалежного глобального суспільства. Сучасні глобалізаційні процеси розгортаються у двох напрямках – «згори» (fromabove) та «знизу» (frombelow) [2, с. 111].

Культурно-історичними прообразами глобалізації є форми становлення різних рівнів цілісності людства на різних етапах його розвитку. Глобальне бачення світу і його розуміння як цілісності випереджає досвід конституювання такої цілісності. Виділяють п'ять історичних прообразів глобалізації.

Термін «глобальні проблеми» був уведений у наукову літературу і набув великого поширення завдяки діяльності Римського клубу. Глобальні проблеми – це проблеми, що зачіпають інтереси (тією чи іншою мірою) всіх країн і народів, розв'язання яких можливе лише об'єднаними зусиллями всього світового суспільства. З вирішенням цих проблем пов'язане саме існування світової цивілізації та її подальший розвиток.

Глобальні проблеми за сферами їх виникнення доцільно поділяти на три групи: геополітичні (міжнародний тероризм, територіальні претензії), природні (проблема збереження екосистем), соціально-економічні (зростання чисельності населення, голод, бідність, пандемії тощо).

На міжнародному рівні одним з найважливіших механізмів мобілізації світового суспільства на вирішення глобальних проблем є міжнародні конференції, спеціальні сесії Генеральної Асамблеї ООН.

Антиглобалізм – загальний термін, який описує політичну позицію людей, що протистоять політиці глобалізації.

### **План семінарського заняття**

- 1 Сутність глобалізації.
- 2 Історичні прообрази глобалізації.
- 3 Глобальні проблеми сучасності.
- 4 Шляхи розв’язання глобальних проблем.
- 5 Антиглобалізм як альтернатива глобалізації.

### **Теми рефератів**

- 1 Дж. Рітцер «Макдонольдизація» суспільства.
- 2 Тероризм як виклик сучасності.
- 3 Глокалізація – загальний вектор світового розвитку.
- 4 Глобалізація чи/або вестернізація.
- 5 Масова культура та масова людина.
- 6 Роль міжнародних організацій у процесі створення глобального суспільства.
- 7 Декларація ООН – основа подолання глобальних проблем.
- 8 Пандемія COVID-19 та її наслідки для людства у XXI столітті.

Література [2-4].

### **Тема 14. Соціологія молоді**

Молодь – це велика соціальна група, що має специфічні соціальні й психологічні риси, наявність яких визначається як віковими особливостями молодих людей, так і тим, що їхнє соціально-економічне і суспільно-політичне становище, духовний світ перебувають у становленні, формуванні. Як велика

соціально-демографічна група, молодь характеризується деякими загальними рисами, а саме: більш високим рівнем освіти порівняно з іншими соціальними групами; великим соціальним динамізмом, мобільністю, романтизмом і соціальною нестриманістю; високим значним потягом до нового, прогресивнішого способу життя [2, с. 187].

Співвідношення біологічного і соціального в різні періоди життя індивіда неоднакове, тому встановлення вікових меж молодості здійснюється з позиції двох підходів: демографічного та соціологічного. Демографічний підхід базується на біологічній складовій віку, а вікові межі молодості встановлюються з огляду на стадії фізіологічного розвитку індивіда. Однак демографічний не враховує специфіку соціального розвитку молоді (досягнення нею певного соціального статусу, освоєння відповідних соціальних ролей). Статистичні, конкретно-соціологічні та інші дані підтверджують, що біологічний розвиток індивіда може не збігатися з його соціальним розвитком. Це означає, що настання та завершення молодості в соціальному сенсі може не збігатися з настанням і завершенням молодості в біологічному сенсі.

Одним з перших проявів специфічної молодіжної культури у світі був рух «бітників» (або «розбите» покоління) у кінці 40-50-х рр. ХХ ст. в США. З нього фактично вийшли інші провідні субкультури (хіпі, байкери, сквотери, панки, хакери, растамани, ролевими та ін.), на кілька десятиліть визначили життєві стилі, моду, музику молоді не тільки в США, але і в ряді інших країн, зокрема в Україні [2, с. 194].

Першим документом, що започаткував нову державну молодіжну політику в Україні, стала Декларація «Про загальні засади державної молодіжної політики в Україні» та ін.

### **План семінарського заняття**

- 1 Молодь як специфічна соціально-демографічна група.
- 2 Вікова стратифікація молоді.
- 3 Психологічні особливості молодого покоління.
- 4 Молодіжна субкультура.
- 5 Розвиток молодіжних субкультур в Україні.
- 6 Державна молодіжна політика в Україні.



## Теми рефератів

- 1 Вплив ЗМІ на соціальну активність молоді.
- 2 Новітні молодіжні субкультури ХХІ століття.
- 3 Молодіжний екстремізм: причини та наслідки.
- 4 Престижність професії у свідомості молоді.
- 5 Діалектика поколінь: від конфронтації до діалогу.
- 6 Особливості соціалізації молоді.

Література [2-4].

## Тема 15. Соціологія сім'ї

Взаємовідносини сім'ї із суспільством вивчає спеціальна соціологічна теорія – соціологія сім'ї. Об'єктом галузі є сім'я як соціальний інститут та мала соціальна група. Шлюб – це добровільний, рівноправний союз між жінкою і чоловіком, спрямований на створення сім'ї. Шлюб – суспільно визнаний і санкціонований юридично чи звичаєвим правом союз, який має на меті створення сім'ї, її легалізацію в суспільстві. Шлюб – це соціальна форма відносин між чоловіком і жінкою, яка історично змінюється. Через шлюб суспільство впорядковує і санкціонує їх статеве життя, встановлює подружні і батьківські права й обов'язки. Історії людства відомі такі типи шлюбних відносин: полігамія; груповий шлюб; моногамія, яка буває різною за типами [2, с. 143].

Сім'я – це суспільний інститут і водночас мала соціальна група, що має історично означену організацію, члени якої пов'язані шлюбними або родинними відносинами, спільністю побуту та взаємною моральною відповідальністю, соціальна необхідність якої зумовлена потребою суспільства у фізичному та духовному відтворенні населення. Основними ознаками сім'ї є шлюб; зв'язки спорідненості; спільний побут та спільний сімейний бюджет.

Сім'я не тільки задовольняє потреби людей, які створюють сімейний союз, а й виконує цілу низку соціальних функцій: 1) репродуктивна функція; 2) господарсько-побутова функція; 3) економічна функція; 4) виховна функція; 5) функція

соціалізації; 6) комунікативна функція; 7) регулятивна функція; 8) функція взаємодопомоги; 9) дозвільна функція.

Сім'я впродовж життя проходить декілька якісно різних стадій, послідовність яких складається у сімейний, або життєвий цикл сім'ї. Під циклом потрібно розуміти період від створення до розпаду сім'ї.

До тенденції розвитку сучасної сім'ї відносять: розпад традиційної сім'ї, фемінізація праці, емансипаторська спрямованість сексуальної революції на Заході, відчуження репродуктивності від статевих стосунків (childlessfamily), роздільні або «шпагатні сім'ї», «партнерські стосунки», інтеркультурний шлюб може бути прихованою формою міграції, одностатеві шлюби тощо [2, с. 156, 157].

### **План семінарського заняття**

- 1 Шлюб та історичні типи шлюбу.
- 2 Соціальна сутність сім'ї.
- 3 Типологія сімейних структур і їх основні різновиди.
- 4 Функції сім'ї.
- 5 Проблеми розвитку сім'ї в сучасному суспільстві.

### **Теми рефератів**

- 1 Рух Child-free в сучасному світі.
- 2 Особливості дошлюбного періоду в різних країнах світу.
- 3 Цивільний шлюб: за та проти.
- 4 Фемінізм та традиційна сім'я.
- 5 Проблема насилля в сім'ї.
- 6 Одностатеві шлюби: ілюзія чи реальність.
- 7 Життєвий цикл сім'ї та кризові періоди в ньому.

Література [2-4].

## Список літератури

### Основна

- 1 Петрушов В. М., Толстов І. В. Філософія: нормативний курс: навч. посіб. Харків: УкрДАЗТ, 2013. 341 с.
- 2 Толстов І. В., Даніл'ян В. О. Соціологія: навч. посіб. Харків: УкрДУЗТ, 2018. 284 с.
- 3 Гіденс Е. Соціологія. Київ: Основи, 1999. 726 с.
- 4 Городяненко В. Г. Соціологія. Київ, 2004. 351 с.
- 5 Горський В. С. Історія української філософії. Київ, 1996. 286 с.
- 6 Кремень В. Г., Ільїн В. В. Філософія: мислителі, ідеї, концепції: підручник. Київ, 2005. 528 с.
- 7 Філософія. Курс лекцій: навч. посіб. / І. В. Бичко, В. Г. Табачковський, Г. І. Горак та ін. Київ: Либідь, 1993. 584 с.
- 8 Філософія: навч. посіб. / за ред. І. Ф. Надольного. Київ, 1997. 584 с.
- 9 Філософія: підручник / за ред. Г. А. Заїченка та ін. Київ, 1995. 576 с.
- 10 Ярошовець В. І. Історія філософії: підручник. Київ, 2004. 774 с.

### Допоміжна

- 11 Андерсен Б. Уявлені спільноти. Міркування щодо походження й поширення націоналізму. Київ, 2001. 272 с.
- 12 Арбеніна В. Л. Етносоціологія: підручник. Харків: Хар. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна, 2007. 316 с.
- 13 Головатий М. Ф. Соціологія молоді: курс лекцій. Вид. 2-ге, перероб. і доп. Київ: МАУП, 2006. 304 с.
- 14 Джек Лондон. По ту сторону рва. URL: [http://liv.piramidin.com/belas/London/po\\_tu\\_storonu.htm](http://liv.piramidin.com/belas/London/po_tu_storonu.htm).
- 15 Соціологія глобалізації: навч. посіб. / М. Д. Култаєва та ін.; за ред. М. Д. Култаєвої. Харків: ХНПУ ім. Г. С. Сковороди, 2008. 207 с.
- 16 Петрушенко В. Л. Філософія: курс лекцій: навч. посіб. для студ. вищих закладів освіти III-IV рівнів акредитації. Львів, 2003. 544 с.

17 Сартр Ж.-П. Екзистенціалізм – етогуманізм. *Сумерки богів*. Москва, 1989. 322 с.

18 Середа В. В. Етносоціологія: навч. посіб. Львів: Вид. центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2007. 160 с.

19 Сокур'янська Л. Г. Вступ до соціології: навч. посіб. Харків: ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2011. 156 с.

20 Соціологічна думка України: навч. посіб. / М. В. Захарченко та ін. Київ: Заповіт, 1996. 424 с.

### **Інформаційні ресурси**

1 <http://www.alexandria.org.ua/>

2 <http://www.gumer.info/>

3 <http://yanko.lib.ru/>

4 <http://www.lib.ua-ru.net/>

5 <https://uk.wikipedia.org>

6 <https://scholar.google.com.ua/>

**МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ**  
**та плани семінарських занять**  
**з дисципліни**  
**«ФІЛОСОФІЯ І СОЦІОЛОГІЯ»**

Відповідальний за випуск Толстов І. В.

Редактор Еткало О. О.

---

Підписано до друку 19.06.20 р.

Формат паперу 60x84 1/16. Папір писальний.

Умовн.-друк. арк. 1,5. Тираж 5. Замовлення №

Видавець та виготовлювач Український державний університет  
залізничного транспорту,  
61050, Харків-50, майдан Фейєрбаха, 7.  
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 6100 від 21.03.2018 р.